

TERKİBİBEND

(bk. TERCİİBEND).

TERKİK

(الترقیق)

İstifâle harflerinde bulunan lâzım sıfat için kullanılan kıraat terimi
(bk. HARF).

TERKİP

(bk. ÂHENK).

TERMESÎ

(bk. MAHFÛZ b. ABDULLAH et-TERMESÎ).

TERSANE

Gerek donanmanın ihtiyacı olan gerekse ticarî ve sınaî gemilerin inşa ve tamir edildiği sanayi kompleksi.

“Dârü sinâati'l-bahr” (dârü's-sinâa) terkibinden gelen tersane Türkçe'ye İtalyanca yoluyla girmiş olmalıdır (aş.bk.). Müslümanlar tarafından ilk tersanelerin kurulduğu dönemde sanayinin ağırlık merkezini gemicilik oluşturduğu için tersaneye günümüzde “sanayi sitesi” anlamına gelen dârü's-sinâa adı verilmiştir. Batı dillerinde tersane karşılığında kullanılan “arsenal, arsenale, arzenale, tarzna, darsena, darsanale” gibi kelimeler de Arapça dârü's-sinâadan geçmiştir. Ahd-i Atîk'te ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan bilgiler gemi yapımının en azından Nûh'a kadar uzandığını göstermektedir. Kur'an'da geçen, “Bizim nezaretimiz altında ve vahyimizle bir gemi yap” ifadesinden (Hûd 11/37) Nûh'un gemiyi Allah Teâlâ'nın öğretmesiyle inşa ettiği anlaşılmaktadır. Tahta levhalar ve çiviler kullanılarak yapılan gemi (el-Kamer 54/13) dağ gibi dalgalar arasında yüzebilecek büyüklükteydi (Hûd 11/42). Ahd-i Atîk'te kısmen onun plan ve yapım tekniğinden söz edilmektedir (Tekvîn, 6/14-16). Kur'an'da “dağlar gibi yükselen gemiler”-den söz edilerek (er-Rahmân 55/24) çok büyük tonajda gemiler inşası konusunda insanın ufku açılmaktadır.

Suriye ile Mısır'ın ele geçirilmesiyle Orta ve Doğu Akdeniz'in doğu ve güney sahillerine sahip olan müslümanlar özellikle

le Bizans donanmasına karşı bir deniz gücü hazırlama gereğini duydular. Bizans'ın denizdeki üstünlüğü devam ettiği süre Suriye ve Mısır tehdit altında kalacaktı. Suriye ve Mısır valileri Bizans'a karşı bir donanma kurmak için harekete geçtiler. Donanmanın ilk nüvesini Suriye ve Mısır limanlarında ele geçirilen Bizans gemileri teşkil ederken Bizans'tan kalma tersaneler ve oralarda çalışan usta ve işçiler müslümanlara kolaylık sağladı. Bu tersanelerde yeni gemi yapımına başlandı. Buralarda çalışan Grek ve Kıptiler görevlerinde bırakıldı ve onların tecrübelerinden yararlanıldı. İslâm donanmasının kurulmasına öncülük eden Suriye Valisi Muâviye b. Ebû Süfyan 27 (648) yılında 1700 parçalık filo ile Kıbrıs üzerine giderek kralı vergiye bağladı; beş yıl sonra ikinci bir sefer düzenleyip buraya 12.000 asker yerleşti. Ervâd adası alındı. 652'de 200 gemilik bir filo Suriye'den Sicilya'ya gitti; aynı yıl Rodos'a bir sefer düzenlendi. İskenderiye'ye asker çıkarmaya teşebbüs eden Bizans donanması Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd tarafından yenilgiye uğratıldı. Hulefâ-yi Râşîdîn döneminin en büyük deniz savaşı olan Zâtü's-savârî'de 200 gemilik İslâm donanması 500 parçadan oluşan Bizans donanmasını yenerek ilk büyük deniz zaferini kazandı ve Bizans'ın Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetine son verdi. Emevîler'in kuruluşundan itibaren gemi sayısı arttırıldı. Akkâ, Sûr, Trablus gibi şehirler gemi inşası için önemliydi. Muâviye'nin 35 (655) yılında Trablusşam'da bir donanma hazırladığı rivayet edilir. Muâviye, Bizans donanmasının Suriye sahillerini vurması üzerine 49'da (669) gemi ustalarının Akkâ'da toplanmasını emretti. Burada sahil boyunca tersane işçilerine meskenler yapıldı. Belâzürî, Hişâm b. Abdülmelik'in Akkâ'daki tersaneyi Sûr'a taşıdığını, 247 (861) yılında Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Allellah'ın tekrar Akkâ'ya naklettiğini bildirmektedir (Fütûh, s. 169).

Bizans döneminde dünya ticaretinin önemli merkezlerinden olan İskenderiye'de gemi sanayii çok gelişmişti. Fetihler sırasında dönemin en büyük tersanesi orada bulunuyordu. Muâviye b. Ebû Süfyan'ın Lübnan dağlarından İskenderiye Tersanesi'ne sedir kerestesi gönderdiği zikredilmektedir. Sebeos, Muâviye'nin İskenderiye'de ve bütün sahil şehirlerinde gemiler hazırlattığını, İstanbul üzerine gönderdiği orduda biner süvari taşıyan 300 büyük, 5000 kadar küçük gemi bulunduğunu söylemektedir (The Armenian History, s. 144). Bu rakam abartılı görünse de Muâviye dö-

neminde İslâm donanmasındaki gemi sayısının 1700'e ulaştığı bilinmektedir (DİA, IV, 497). Donanmanın kurulmasında en önemli hizmeti gören Muâviye zamanında İslâmî dönemdeki ilk İstanbul kuşatması gerçekleştirildi (49/669). 50 (670) yılında Kapıdağ yarımadası ele geçirildi ve buradan başlatılan akınlarla İstanbul dört yıl süreyle muhasara edildi (674-678).

İslâm tarihinde müslümanlar tarafından kurulan ilk tersane Muâviye b. Ebû Süfyan zamanında Nil nehrindeki Ravza adasında inşa edildi. Adanın Ravza adını almasıyla tersane Sinâatü'r-Ravza diye anıldı ve adaya Cezîretü's-sinâa denildi (İbn Abdülhakem, s. 90; Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, I, 380). Bu tersane 54 (674) yılında Bizans'ın Mısır sahillerine gerçekleştirdiği, büyük miktarda can ve mal kaybına yol açan, aynı zamanda sahillerin denizden gelecek düşman hücumlarına açık olduğunu gösteren bir saldırı üzerine kurulmuştu. Esasen burası, içte kalması ve denizden gelecek saldırılara karşı güvenli olması dolayısıyla gemi tezgâhları yapımına elverişliydi. Askerî gemilerin yanı sıra Nilîye adı verilen ve daha çok Nil'de yolcu taşıyan, resmî merasimlerde kullanılan gemiler de burada yapılıyordu. Emevîler'in Mısır valisi Kurre b. Şerîk'in gemilerin inşa, islah, temizlik ve teçhizi için kalafat ustası, marangoz, demirci, bunlara gereken malzeme ve ihtiyaçlar için yaptığı yazışmalarla ilgili bazı papirüsler günümüze ulaşmıştır (Târîhu'l-bahriyyeti'l-Mısrîyye, s. 346 vd.). Ancak Nil vadisinde kerestesi gemi yapımına uygun olan ağaç türü azdı. Özellikle gövde ve direkler için kereste Lübnan, Suriye, Yemen, Güney Anadolu ve Orta Afrika'dan sağlanıyordu. Ayrıca gemi inşasında kullanılan katran, zift, çivi, demir, yelken bezi, halat için kenevir vb. malzeme büyük ölçüde dışarıdan temin edilmekteydi.

Kızıldeniz sahilindeki Kulzüm de gemi sanayii için önemli bir şehirdi. Burası gemilerin Sind'e, Hindistan ve Çin'e sefer düzenlediği, doğuyla batının bağlantısını sağlayan bir merkezdi. Bizans'ın burada gemi tezgâhları vardı. Bu tersanede gemi yapımı sürdürüldü. İslâm tarihinin ilk dönemlerinde Kulzüm'deki tersane, Kızıldeniz sahillerinin korunması yanında Kızıldeniz üzerinden hac kafilelerinin düzenlenmesi ve erzak taşınması bakımından önemli rol oynadı. Hz. Ömer'in emriyle Amr b. Âs, Nil nehri kıyısındaki Babilon ile Kızıldeniz sahilindeki Kulzüm (Süveyş) Limanı'nı birbirine bağlayan, firavunların yaptırmış olduğu kanalı açtırdı. “Halîcû

TERSANE

emîri'l-mü'minîn" adı verilen bu kanal vasıtasıyla Kızıldeniz üzerinden Medine'ye erzak gönderiliyordu. Hacı adayları teknelerle Kulzüm Limanı'na geliyor, oradan büyük gemilerle Hicaz bölgesine gidiyordu.

Kuzey Afrika'da ilk tersane Tunus şehrinde kuruldu. Hassân b. Nu'mân 82 (701) yılından itibaren önce Zağvân'ı, ardından Kartaca'yı teslim alıp İfrîkiye'de İslâm hâkimiyetini sağladıktan sonra Tunus şehri'ni kurdu ve bir tersane inşa ettirdi. Kısa bir süre sonra burada yapılan gemilerden meydana gelen donanma ile Bizanslılar'ın üs olarak kullandığı Sicilya'ya ve diğer adalara akınlar başlatıldı. Böylece Bizans'ın Batı Akdeniz'deki deniz gücü kırıldı ve İfrîkiye sahilleri emniyet altına alındı. Bu tersaneden bahseden Bekrî'nin naklettiğine göre Hassân'ın talebi üzerine Abdülmelik b. Mervân, Mısır valisi kardeşi Abdülazîz'e mektup yazarak gemi ustası olan 1000 Kıptî'yi aileleriyle birlikte Tunus ordugâhına göndermesini emretmiş, Hassân'a da bir tersane yaptırması, kereste temini için Berberîler'den yardım istemesi tâlimatını vermiştir. Bekrî tersanenin Tunus'un kıyısında kurulduğunu, 24 mil kadar çevresi ve denize açılan dar bir yolu olan Buhayretürâdis'in kenarında limana bitişik durumda bulunduğunu kaydeder (*el-Muğrib*, s. 38-39). İbn Kuteybe'ye nisbet edilen *el-İmâme ve's-siyâse* adlı eserde ise (II, 57) tersaneyi Mûsâ b. Nusayr'ın 84'te (703) inşa ettirdiği ve burada kendisi için 100 kadar gemi yapıldığı söylenmektedir. Bu tersanenin Hişâm b. Abdülmelik zamanında 116'da (734) İfrîkiye valiliğine tayin edilen Ubeydullah b. Habhâb tarafından kurulduğu, onun Tunus'a bir cami ve bir tersane yaptırdığı da nakledilmektedir (Kalkaşendî, V, 114). Bu rivayetlerden tersanenin Hassân b. Nu'mân tarafından kurulduğu ve kendisinden sonra gelen idareciler tarafından yenilenip güçlendirildiği anlaşılmaktadır. İslâm donanması Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah zamanında büyük gelişme gösterdi. 238 (852) yılında Bizans donanmasının Dimyat'a saldırmasının ardından donanmanın güçlendirilmesi için "şüne" denilen savaş gemileri inşa edildi. Gemiler için başarılı kumandanlar seçildi, ayrıca denizcilerle maaş bağlandı ve gemilerde okçular görevlendirildi.

Ağlebî Hükümdarı I. Ziyâdetullah b. İbrâhim (817-838) büyük bir donanma kurarak Bizans hâkimiyetindeki Sicilya'nın önemli kısmını fethetti. 870'te Bizans'ın en önemli askerî üslerinden Malta'yı aldıktan sonra Akdeniz'in mutlak hâkimi olan Ağlebî-

ler gemi yapımı için burada bir tersane kurdular. Güçlü filolarla Fransa, Sardinya ve Korsika sahillerini tehdit etmeye başladılar. Tolunoğulları zamanında Ravza adasındaki tersane yenilendi ve genişletildi. Ahmed b. Tolun'un tersanenin idaresini matematikçi ve mühendis Ebû Kâmil Şücâ' b. Eslem'e verdiği ve ona güçlü savaş gemileri için hiçbir masraftan kaçınmamasını söylediği rivayet edilir (*Târîhu'l-bahriyyeti'l-Mısrıyye*, s. 351-352). Ahmed b. Tolun için burada 100 gemi yapıldı. İhşidîler döneminde Mısır tersanelerinde gemi inşası devam ettirildi. Muhammed b. Tuğç, Fustat'ta Ahmed b. Tolun'un eşine nisbetle Dârü Hatice bint Feth b. Hâkân denilen mevkide yeni bir tersane yaptırdı. Buradaki tersane 700 (1300) yılına kadar faaliyetini sürdürdü. Onun halefleri de Fustat, İskenderiye ve Dimyat'taki tersanelerde gemi inşasını devam ettirdiler.

Fâtımîler'in kuruluş yıllarında Mehdiye'de büyük ticaret gemilerinin yanaşmasına imkân verecek bir limanla bir tersane yapıldı. Mansûr el-Fâtımî (946-953) güçlü bir donanma kurmuştu. İfrîkiye'de Mehdiye ve Sûse filolarını yeniden inşa eden Fâtımîler, Mısır'ı ele geçirirken büyük bir donanmaya sahipti. Mısır'a geldikten sonra biri Maks'ta, diğeri Ravza adasında iki tersane yaptırdılar. Muiz-Lidînillâh, Nil kıyısında Maks'taki tersanede "benzeri görülmemiş" 600 savaş gemisi inşa ettirdi. Makrîzî, onun 362 Şevvalinde (Temmuz 973), yanında Cevher es-Sikillî ve Kâdî Nu'mân olduğu halde Maks'taki tersaneye gemileri kontrol için gittiğini ve bölge halkının kendisine teveccüh gösterdiğini kaydeder (*İttî'âzü'l-hunefâ'*, s. 192). Ravza'daki tersanede daha ziyade yük gemileri inşa ediliyor, büyük savaş gemileri diğer tersanelerde yapılıyordu. Aziz-Billâh 995'te Maks'taki tersanede bir donanma hazırlanmasını emretti; fakat aynı yıl Bizans casusları tarafından bu tersane yakıldı. Tersane hemen yenilendi ve diğer tersaneler devreye sokularak birkaç yıl içinde Bizans'ı mağlûp edecek bir donanma hazırlandı. Fâtımîler omurgalı gemi inşa tekniğini geliştirdiler. Kahire'den başka Akdeniz kıyısında Dimyat, Reşid, İskenderiye, Beyrut, Trablus, Sûr, Akkâ, Askalân gibi şehirlerde tersaneleri vardı. İfrîkiye'deki Mehdiye şehrinde öncekinden daha büyük şüne (şîni) türünde 100 gemi yapabilecek kapasitede bir tersane kuruldu (*a.g.e.*, s. 101, 102). Fâtımîler donanma için Dîvânü'l-amâir denilen bir divan oluşturdular. Makrîzî tersaneleri "mütevelli's-sinâa, vâli's-sinâa" denilen kişilerin idare ettiğini bildirir (*el-Hıtaç*, II, 189). Ancak Fâtımî donan-

ması V. (XI.) yüzyılda çökmeye başladı. 1153'te Kudüs Kralı III. Baudouin'in Askalân'ı ele geçirmesinden itibaren Mısır sahilleri Norman, Bizans ve İtalya saldırılarına mâruz kaldı.

Selâhaddin'in Eyyübî tersanelere ve donanmaya büyük önem verdi. Donanmanın malî işleriyle uğraşan Dîvânü'l-üstûl kuruldu, bu divana gelir kaynakları ayrıldı (572/1176-77). Denizcilerin maaşları yeniden düzenlendi. 578 (1182) yılında kırk galerilik Eyyübî donanması Haçlılar'ın şiddetli saldırılarını püskürttü. Sahil bölgesinin fethinden sonra Beyrut, Cübeyl, Lazkiye, Akkâ gibi sahil şehirlerinden donanmaya yeni gemilerin katılımıyla doğudaki Haçlılar'ın donanmalarına karşı üstünlük sağlandı. Ancak Haçlılar, III. Haçlı Seferi'nde (1189-1191) Akkâ'ya yardıma giden donanmaya ağır bir darbe vurarak deniz hâkimiyetini yeniden ele geçirdiler (Şeşen, s. 254). Selâhaddin'in vefatı üzerine Eyyübî donanması ihmal edildi ve son dönemlerde denizcilik gerilemeye başladı. Eskiden denizci olmak bir iftihar vesilesi iken, denizcilere "el-mücâhidün fi sebîillâh" denilirken askerlikten habersiz kişilerin zorla toplanıp az bir ücretle çalıştırıldığı bu dönemde "üstûlî" (denizci sözü) bir aşağılama ifadesi haline geldi. Bunun tersaneleri ve gemi inşasını da etkilemesi kaçınılmazdı.

Memlûkler iş başına geldiğinde Akdeniz'de üstünlük Haçlılar'a geçmişti. Sultan el-Melikü'z-Zâhir I. Baybars tahta çıkınca donanmaya önem verdi. Kıbrıs üzerine gönderdiği donanmanın fırtınaya yakalanıp birçok geminin kaybolması üzerine yeni bir donanma kurdu. Emirlere ait kayıklarda çalışan denizcileri toplayıp gemi inşaatında görevlendirdi. İskenderiye ve Dimyat tersanelerinde kırk parça büyük gemiden oluşan bir donanma hazırlandı (669/1271). I. Baybars vaktinin bir kısmını tersanede geçiriyordu; Sicilya'dan gelen elçileri elinde marangoz aleti, ke-resteler arasında usta ve emirlerle otururken tersanede kabul etmişti. XIII. yüzyılın sonlarında Haçlı saldırılarının deniz saldırılarına dönüşmesi sebebiyle savunma ve taarruz açısından güçlendirilen Memlûk donanması Baybars döneminde Kıbrıs'ı fethederek en önemli zaferini kazandı. Ancak Memlûkler, Avrupalılar'ın gemi sanayiindeki yeniliklerini takip edemediler. Memlûk deniz kuvvetleri, son zamanlarda Kızıldeniz'de ve Hindistan sahillerinde okyanus için hazırlanıp toplarla tahkim edilen güçlü Portekiz donanması karşısında bir varlık gösteremedi. Kansu Gavri, Osmanlılar'dan yardım alarak donanmayı

güçlendirmeye çalıştıysa da bu yeterli olmadı.

Endülüs Emevîleri donanmaya önem verip bazı sahil şehirlerinde tersane inşa ettiler. Bilhassa Normanlar'ın saldırılarından sonra II. Abdurrahman güçlü bir donanmaya olan ihtiyacı hissetti ve yeni tersaneler kurdurdu (*DİA*, I, 151). III. Abdurrahman, Fâtımî donanmasının Meriye (Almeria) Limanı'na saldırması ve oradaki gemileri yakması üzerine Meriye'de büyük bir tersane inşa ettirdi ve donanma kısa sürede yenilendi. III. Abdurrahman'la birlikte Endülüs donanması önemli bir gelişme kaydetti. Bu donanma sayesinde Kuzey Afrika'da Fâtımî hâkimiyeti zayıflatıldı ve İspanya'nın kapısı durumundaki Tanca ve Sebte sahil şehirleri Endülüs Emevî Devleti'ne bağlandı. II. Hakem 353 (964) yılında Meriye'ye giderek tersaneyi inceledi ve yeniletti. O sırada donanma 300 kıta gemiye sahipti (İbnü'l-Hatîb, I, 478-479).

Yûsuf b. Tâşfîn'in Tanca ve Sebte'yi ele geçirmesi Murâbitlar'da deniz kuvvetlerinin kurulması açısından önemli bir gelişme oldu. Bu iki şehirdeki tersanelerden ve Endülüslü denizcilerden yararlandı. Endülüs'e geçişten sonra donanmaya daha çok önem verildi. Murâbit donanması, 1116 yılında Mayurka (Majorca), Minorca ve Yâbise adalarını İtalya şehir devletlerinden geri aldı; 516'da (1122) Sicilya üzerine giderek Normanlar'a ağır zayıat verdirdi. Denizciliğin güçlenmesi dış ticarete etkili oldu. Normanlar'la rekabet eden Murâbitlar, iki yakayı kontrol altına almak için sahil boyunca "mehâris" denilen müstahkem kale ve hisarlar yaptırdılar. Muvahhidler zamanında deniz kuvvetleri daha da gelişti. Batı kaynaklarında Mamora (Ma'mûre) olarak geçen Mehdiye'de önemli bir tersane bulunmaktaydı. Abdülmü'min el-Kûmî ihtiyaç duyduğu 120 gemiyi burada inşa ettirmişti (*DİA*, XXVIII, 386). Onun zamanında donanma üssü Endülüs'ten Mağrib'e taşındı ve Sebte donanmanın merkezi haline getirildi. Sebte, Tanca, Selâ, Mehdiye ve Endülüs'te tersaneler yayıldı. 557'de (1162) bu tersanelerde seksen tanesi Endülüs'te olmak üzere 400 parça gemiden mürekkep bir donanma inşa edildi. Ebû Yûsuf el-Mansûr zamanında donanma daha da güçlendirildi. Ancak son dönemlerde ihmal edildi ve ikâb savaşıdan sonra adı anılmaz oldu. Merînî Sultanı Ebû Saîd II. Osman (1310-1331) sahillerin daha iyi korunabilmesi için Selâ şehri tersanesinde yeni bir donanma inşa edilmesini emretti. Sultan Ebû Fâris zamanında Gîrnata Nasrî ordusu karadan,

Merînî donanması denizden hareket edip hıristiyanların eline geçmiş olan Cezîretülhadrâ'yı geri aldılar.

Büyük Selçuklular döneminde ilk gemi Sultan Berkıyaruk zamanında (1092-1104) Basra yöneticisinin nâibi İsmâil b. Arslancık tarafından inşa ettirildi. Anadolu Selçuklular'ında I. Süleyman Şah'ın vekili Ebül-Kâsım, Gemlik'te (Kios) gemi inşa ettirmek istedi, ancak gemiler yapıldığı sırada Bizans tarafından yakıldı. Alanya'nın (Alâiye) I. Keykubad tarafından fethi sırasında gemiler kullanıldı ve burada bir tersane yaptırıldı. Sinop ve Antalya'da da tersane bulunuyordu. Ayrıca Beyşehir gölü kıyısında I. Keykubad'ın yazlık merkezinde iki gözlü küçük bir tersane vardı. I. Keykubad döneminde Anadolu Selçuklu donanması deniz aşırı seferler gerçekleştirdi. Selçuklular'da donanma kumandanları "reisül-bahr, melikü's-sevâhil, emîr-i sevâhil" unvanlarını taşıyordu (*DİA*, XXXVI, 391). Denize sahili olan beyliklerde de tersane ve gemi yapımına önem verildi. Ege sahillerinde denizcilik faaliyetlerine girişen, İzmir ve civarındaki adalarda egemenlik kuran ilk Türk beyi Çaka Bey bölgede hâkimiyet sahasını genişletti ve Bizans'ın ciddi rakibi oldu. Menteşeoğulları, donanmalarıyla Ege ve Akdeniz'de Haçlı gemilerine karşı sürekli harekâta bulundular ve Rodos'u fethetmeye çalıştılar. Aydınogulları Beyliği, Ege denizi ve Mora sahillerine yaptığı deniz seferleriyle büyük başarı elde etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Sebeos, *The Armenian History Attributed Sebeos* (trc. R. W. Thomson v.dğr.), Liverpool 1999, s. 144; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr* (Torrey), s. 90, 127; *el-İmâme ve's-siyâse*, II, 57; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 169; Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb*, Kum 1984, I, 380; Bekrî, *el-Muğrib*, s. 38-39; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 270, 303; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 478-479; Kal-kaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), V, 114; Makrîzî, *el-Hıta*, I, 213; II, 189 vd.; a.mlf., *İttî'âzü'l-hunefâ* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1367/1948, s. 101, 102, 192; Makkarî, *Nefhu't-îb*, I, 162; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 156 vd.; *Târihu'l-bahriyyeti'l-Mısrıyye*, Kahire 1973, tür.yer.; Suâd Mâhir, *el-Bahriyye fi Mısrî'l-İslâmiyye ve âşârü-he'l-bâkıye*, Cidde 1399/1979, s. 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318; Mûsâ Lebkâl, *el-Mağribü'l-İslâmî*, Cezayir 1981, s. 70 vd.; Zirîkfî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 284; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbü ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 252-256; Ali M. Fehmî Şitâ, "el-Merkezü'l-bahrî ve Dârü's-sinâ'a fi İfrîkiyye fi'l-'ahdi'l-İslâmiyyi'l-evvel", *Mecelletü Külliyyeti'l-ülûmî'l-ictimâ'iyye*, sy. 1, Riyad 1397/1977, s. 385 vd.; Hakkı Dursun Yıldız, "Abdurrahman II", *DİA*, I, 151; Nebi Bozkurt, "Bahriye", a.e., IV, 495 vd.; Mücteba İğürel, "Çaka Bey", a.e., VIII, 187-188; Ahmet Kavas, "Mehdiye", a.e., XXVIII, 386; Erdoğan Merçil, "Selçuklular", a.e., XXXVI, 391.

NEBİ BOZKURT

TERSÂNE-i ÂMİRE

Dârüssinâa-i Âmire de denilen Tersâne-i Âmire, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte Gelibolu'da teşekkül eden ve sonraları devletin genişlemesine paralel olarak İstanbul Haliç'te esaslı bir teşkilâta kavuşan Osmanlı denizcilik faaliyetinin merkez üssüdür. Osmanlılar tersane yerine önceki "liman" kelimesini kullanırken XVI. yüzyılın başlarından itibaren daha çok İtalyanca "darsena" kelimesine benzeyen "tershâne"yi (tersâne) kullanmaya başlamıştır. Tersane kelimesi, Arapça "dârü's-sinâa" terkininin birçok Akdeniz ülkesi tarafından uzun süre değişik biçimlerde kullanıldıktan sonra Türkçe'ye geçmiştir. İspanyolca'da "ataruzana, arsenal, darsena"; Portekizce'de "darsanale, drasena"; Malta dilinde "tarzna, tarznar"; İtalyanca'da "arsenale, darsena" şekline girmiştir (*Lingua Franca*, s. 428-430). Osmanlı belgelerinde "gemi inşa edilen gözler" mânasına ilk defa 920'de (1514) "tershâneler" (BA, *Müteferrik Defterler*, nr. 36806, s. 272) ve Pîri Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sinde Alanya Tersanesi için "dershâneler" biçiminde geçmiş ve çok geçmeden (1527) Galata'daki gemi inşa üssüne "tershâne" adı verilmiştir. Galata Tersanesi, Barbaros Hayreddin Paşa zamanında Tershâne-i Âmire olmuştur. Osmanlılar, sahillere ulaştıktan kısa bir süre sonra gerek Bizans'tan intikal eden gerekse denizci Anadolu beyliklerinden kalan İzmit, Gemlik, Edincik, Gelibolu ve İstanbul'daki Kadirga Limanı gibi eski tersanelerden yararlanmış, Sinop ve bugün hâlâ varlığını koruyan Alanya gibi Selçuklu tersaneleri de Osmanlılar tarafından kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk teşekküllü tersanesi 1390'da Yıldırım Bayezid tarafından Gelibolu'da Bizans'tan kalan tersanenin yerinde kurulmuştur. Bu dönemde burası liman diye geçer.

Fâtih Sultan Mehmed'in ilk nüvesini oluşturduğu Galata Tersanesi'ne II. Bayezid'in birkaç ilâvesi dışında asıl şekil veren hükümdar Yavuz Sultan Selim'dir. Güçlü bir donanmaya sahip olmak amacıyla daha Çaldıran seferi öncesinde tersane inşası için bazı kararlar alındı. Venedik'in İstanbul balyosu Nicolò Giustinian'ın 30 Haziran 1513 tarihli raporuna göre tahta çıkışının ertesi yılı Yavuz Sultan Selim, Gelibolu ve İstanbul'da her biri 100 gözlü 200 kadirga kapasiteli büyük tersanelerin yapılması için emir verdi. 200.000 duka alının tahsis edilen bu tersane gözlerinin inşaatı, 1513-1514 yılı kış mevsiminde Gala-